

TOMÁŠ VÁGAI, PAVLÍNA VODÁKOVÁ

PROJEKTOVÉ KURZY NA KATEDŘE GEOGRAFIE, FP TU V LIBERCI

VÁGAI, T., VODÁKOVÁ, P. (2010): Project-oriented courses in the Department of Geography at the Technical University of Liberec. Informace ČGS, 29, 2, pp. 25–33. – Project-oriented courses in the Department of Geography at the Technical University of Liberec (TUL) provide opportunities for interaction between students, lecturers, specialists, the general public, institutions and other stakeholders, linked through networks in the Frýdlantsko region. Such interactions exhibit changeable, fluctuating structures and yet are crucial in understanding the socially constructed reality of the region. These interactions are analyzed using a unique mix of research strategies that emphasize intensive field research, enabling a post-structural understanding of the spatial arrangement – spatiality. This theoretical approach is illustrated in a case study highlighting fieldwork from Višňová Municipality, which is included in the project-oriented geography courses at TUL.
KEY WORDS: Frýdlant region – project-oriented courses – micro/regional development – endogenous potential – mixed research strategy.

Úvod

V průběhu zimního a letního semestru akademického roku 2009/2010 jsme na KGE PF TU v Liberci započali práci na tvorbě projektových kurzů zaměřených na humánně-geografické uchopení problematiky příhraničního regionu Frýdlantsko (RF). Projektové kurzy Příhraniční terénní projekty, Základy lokální geografie a Problémy příhraničních regionů jsou vedeny T. Vágaiem za spoluúčasti a pod laskavým dohledem A. Hynka, při dílčím aktivním zapojení dalších kolegů (J. Vávra, P. Vodáková) a řady studentů bakalářských oborů na KGE TUL, jejichž práce tvoří tělo těchto projektů.

Projektová výuka vybízí k využití svého didaktického potenciálu nejenom v intenzivních interakcích mezi studenty, pedagogy a vytyčenou tematikou, ale také ke vztažení vytyčených úkolů ke konkrétnímu území a jeho životu, včetně možnosti aplikace a ověření výsledků takového procesu. Základní východiska projektových kurzů vzešla z práce A. Hynka a jeho spolupráce s B. Svozilem na Geografickém ústavu PřF MU v Brně v akademickém roce 2007/2008. Jako vstup do RF posloužily výsledné materiály z Expedice Frýdlantsko 2006, vedené A. Hynkem (Hynek, Šmída, Karvánová 2006) a kurzu Geografické myšlení a projekty, vedeného T. Vágaiem, společně s rigorózní prací autora (Vágai 2009).

V současné době proběhla úvodní fáze (první dva semestry soustředěné práce), jejíž průběžný výsledek, především v rovině metodologického přístupu pro práci v zájmovém území, představujeme ve stěžejní části předkládaného textu. Ten je doplněn příkladovou studií z terénní expedice uzavírající projektovou

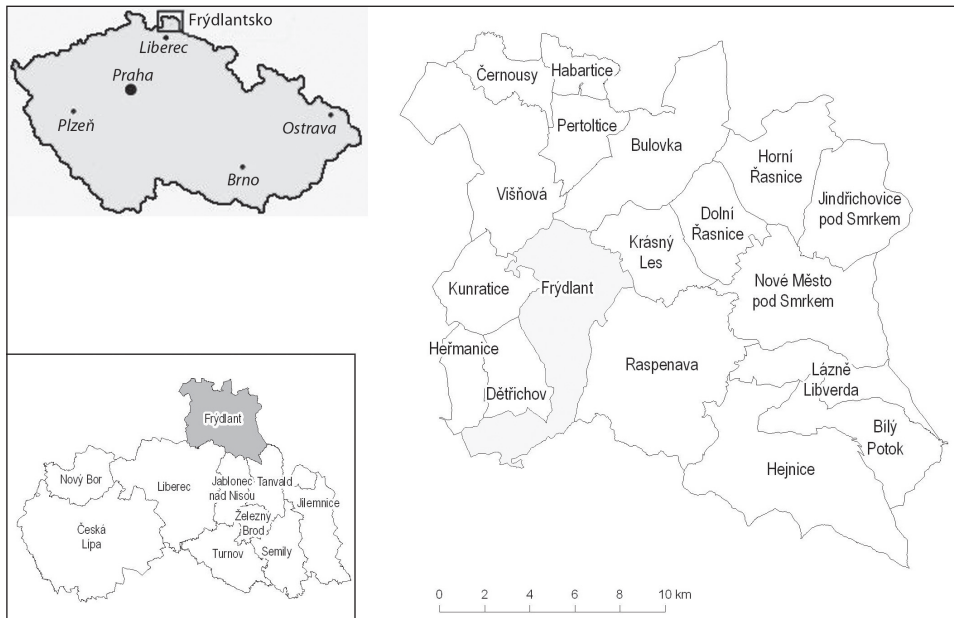
práci v rámci studijních plánů bakalářských oborů na KGE TUL, která slouží jako pilotáž směřující k aplikaci a ověření projektové práce ve smyslu její udržitelnosti v zájmovém území. Naší snahou v tomto textu tedy není zaměření se na úžeji vymezenou didaktickou, humánně geografickou či jinou metodologii a praxi, ale zpráva o probíhajícím procesu pojmím teoretická a praktická východiska v rámci geografických projektů a jejich místa v životě regionálního pracoviště (KGE) a jeho zájmového území (RF).

Vymezení zájmového území regionu Frýdlantsko (RF)

Vymezení zájmového území pro projektové kurzy hledající teoretická a praktická východiska k oživení Frýdlantska skrze porozumění jeho prostorovosti bude zohledňovat jak přírodní (fyzickogeografické) charakteristiky, tak charakteristiky politické, sociální a ekonomické (humánněgeografické). Pro tyto účely bude východiskem územně-správního členění Česka, dojíždka obyvatel do zaměstnání a škol, včetně organizace této dopravy a v neposlední řadě také percepce prostorovosti Frýdlantska jeho obyvateli. Znamená to, že Frýdlantsko je chápáno jako funkční region.

Při studiu RF bude ovšem hlavní důraz kladen k identifikaci a porozumění jemné síti interakcí odehrávající se především uvnitř sledovaného území, tedy na mikroregionální až lokální úrovni. Vzhledem k tomu lze RF dále vnitřně členit dle řady dalších kritérií/účelů směrem k hierarchicky vyšší úrovni, ať již z pohledu jednotlivých zvolených kritérií vycházejících z fyzické geografie, humánní geografie či jejich kombinace. Můžeme tak zároveň hovořit o vymezení komplexního nodálního geografického regionu, jak jej zmiňuje např. Klapka (2008, s. 377). Rozdílnosti konstrukce jednotlivých složek datové základny (ve smyslu Cloke a kol. 2004, 2005; Hendl 2005) zvyšuje validitu výsledku využitím datové a metodologické triangulace (Denzin 1989; Hendl 2005) jednotlivých dílčích závěrů.

Region Frýdlantsko (RF), ke kterému je tato práce vztážena, spojuje 18 obcí Libereckého kraje, které společně tvoří administrativně-správní jednotku ORP Frýdlant (viz obr. 1). Zároveň jde o území sjednocené v rámci dobrovolného svazku obcí „Mikroregion Frýdlantsko“ a působiště místní akční skupiny Frýdlantsko (MASiF) v rámci programu LEADER. Při analýze dojíždky do zaměstnání a škol v rámci Frýdlantska došli Borodinová (2002) na základě dat ze SLBD 1991 a Nejezchleb (2008) s datovou základnou ze SLBD 2001 k výsledkům, které zůstávají platnými a jsou patrné také z dat zveřejněných odborem dopravy LK v rámci Analýzy stavu dopravy na území LK (LK 2009). Všechny zmiňované obce tvořící ORP Frýdlant v Čechách spadají do pracovního regionu Frýdlantsko vytvořeného na základě dat dostupných ze SLBD 2001 (ČSÚ Liberec 2005). V případě pracovního regionu Frýdlantsko je tato shoda s ORP Frýdlant v Čechách naprostá, což v Libereckém kraji pro jehož území je studie zpracována není pravidlem. Vzhledem k významnému vlivu fyzickogeografických podmínek (daných především reliéfem) a polohy v rámci Česka, projevujících se ve struktuře a kapacitě dopravní sítě, lze konstatovat, že pro dopravní síť Frýdlantska je klíčovým uzlem největší centrum regionu Frýdlant v Čechách, kde se sbíhají jak hlavní silniční, tak železniční dopravní tahy (Vágai 2009).

Obr. 1 – Lokalizace Frýdlantska v Česku a jeho administrativní členění.
Zdroj: T. Vágai na podkladě dat z ČSÚ

V rámci průzkumu (Vágai 2008b) zaměřeného na vymezení polohy a pozice Frýdlantska v rámci subjektivní percepcce jeho vnitřních i vnějších vztahů a vazeb prostřednictvím konstrukce a interpretace mentálních map doplněných narativními a řízenými rozhovory došlo ke shodě ve vymezení Frýdlantska tak, jako je tomu při použití výše popsaných metod. Společným bodem většiny takto získaných dat je rozšíření regionalizace o porozumění vztahům a vazbám, které pro místní obyvatele existují především uvnitř „jejich“ území, jež je (podle těchto zjištění) relativně nezávislé na své pozici vzhledem k hierarchicky vyšším celkům v rámci regionální struktury (mezo- a makroúroveň). Přesahy do území mimo Frýdlantsko jsou patrné pouze k Liberci. Jejich intenzita a důležitost je ovšem vzhledem ke vztahům a vazbám (ať již v rovině osobní, profesní, konzumních zvyklostí atp.) uvnitř identifikačního regionu Frýdlantska druhotná. Přesahy do zahraničí jsou spíše výjimkou. V tomto ohledu se jako dostupné, i když nepříliš důležité, objevují německá Žitava a polská Bogatynia. Přeshraniční vazby existují u části zkoumané populace pouze v souvislosti s časem prázdnin a dovolených, kdy jde o destinace v rámci celého světa, vycházející v některých případech spíše z říše představitelství, fantazie a přání.

Přestože se takto vymezený komplexně geografický zájmový region nachází na území Česka, je nezbytné vnímat jej jako příhraniční, tzn. v kontextu jeho vztahů a vazeb překračujících státní hranici směrem do Polska a Německa. Intenzita a charakter těchto přesahů je ovšem velmi obtížně vysledovatelná. Jejich oficiální obraz si můžeme vytvořit na základě studia dokumentů vážících se k jednotlivým národním politikám a politikám EU. Dalším vodítkem je potom percepcce přeshraničních vazeb v každodenním životě obyvatel ob-

lasti, která se vzhledem k jejímu oficiálnímu obrazu může jevit odlišná (jaká je např. míra identifikace obyvatel regionu s Euroregionem Nisa, popř. EU). Takovéto pojetí je ale vzhledem ke konceptualizaci národa a hranic B. Andersonem (1983) značně problematické a odráží se spíše v kontextu sociální konstrukce identity a jinakosti, na kterou upozornil E. Said (1978, 2003). Proto v rámci projektových kurzů pojmáme fenomény národa a hranic jako tvárné, intersubjektivní sociální konstrukty (Berger, Luckmann 1999), které nám umožňují pohybovat se v zájmovém území dle potřeb a možností bez striktního vymezení hranic regionu.

Metody práce

Zaměření práce na zmapování a možnosti využití endogenních potenciálů RF v kontextu neo-endogenního paradigmatu (Ray 2006; Hynek, Svozil, Trávníček, Trojan, Vágai 2010) využívá smíšené výzkumné strategie mající za cíl porozumění sociální konstrukci (inter-subjektivní) prostorovosti každodenně žitého RF prostřednictvím participace na jeho re/konstrukci. Tato smíšená strategie sestává z prvotní vstupní analýzy využívající extenzivní (povrchově orientované) výzkumné strategie vykreslující oficiální obraz života regionu na základě datové základny tvořené především státní správou a dalšími oficiálními institucemi. Takovýto pohled otevírá celé spektrum problematických míst v životě regionu vážících se především k trhu práce, věkové, vzdělanostní a etnické struktuře populace, exkluzi, narušení životního prostředí atp. Tento obraz pojmáme ovšem silně kriticky, v kontextu humánně geografické literatury (např. Cloke a kol. 2004; Hubbard a kol. 2002), upozorňující na jeho slabiny spočívající především ve způsobu jeho konstrukce a následné interpretace, která na základě své „oficiality“ otevírá široký prostor pro mocenskou (politicko-ekonomickou) manipulaci. Zároveň je pomocí tohoto přístupu možné dostat obraz prostorových (nikoliv prostorovostních) interakcí, které jsou pro utváření života regionu klíčové. Nejde tedy o pouhé konstataování prostorového rozložení jednotlivých sledovaných jevů, popř. hledání jejich kauzálních souvislostí, nýbrž o snahu porozumění jejich proměnlivé procesnosti, která je pomocí „prostorové fyziky“ (Hubbard a kol. 2002) nezachytitelná.

Další nezbytnou součástí smíšené strategie je orientace k intenzivnímu (hlubinně orientovanému) participativnímu výzkumu pracujícím především přímo v terénu při zapojení studentů a vyučujících KGE TUL za spolupráce s aktéry podílejícími se na životě RF, z nichž prvořadou úlohu pro nás hraje místní akční skupina (MASiF), ale také veřejné státní i nestátní instituce jako např. školy, obecní samosprávy, správa CHKO JH, KÚ LK, zájmová sdružení, jednotliví občané a další. Díky spolupráci s jednotlivými partnery je nám umožněno nahlédnout do procesů a dějů, které v rámci intenzivního participativního výzkumu vytvářejí intersubjektivně požímanou každodenní žitou skutečnost RF.

Kombinace obou přístupů, vnímaných jako komplementární a neoddělitelné, utváří pohled otevírající plasticitu a prostorovost života RF. Extenzivní/povrchový otevírá obecný pohled na region a jeho témata, intenzivní/hlubinný potom bezprostřední inter-subjektivní zkušenost se životem regionu s možností porozumění jeho prostorovosti, která vzniká v procesu nespočet-

ných proměnlivých interakcí, jež není možné zachytit a analyzovat, ale jejichž prostřednictvím dochází k trans/formacím a re/konstrukcím prostředí RF, které jsou pro nás uchopitelné pouze ve své materiální podobě. Právě smíšená výzkumná strategie s důrazem k intenzivním, participativním metodám otevírá další, proměnlivou a nestálou, performativní vrstvu vymezující prostorovost regionu, kterou ve svém textu otevírají Hynek, Vávra (2007). Tato úroveň pohledu na region je pouze částečně uchopitelná ve smyslu pevných prostorových vazeb znázorněných prostřednictvím statistiky a z ní odvozených zákonitostí, modelů a mapových prostředků GIS. Je zde rozpředena hra reprezentace prostoru skrze znaky, symboly a významy, jež jsou s ním spojovány a které v rámci každodenních žitých praktik vymezují prostor této reprezentace (Thrift 2003; Hynek, Vávra – osobní rozhovor).

Cílem naší smíšené výzkumné strategie je tedy kromě identifikace a lokalizace prostorového rozložení jednotlivých klíčových aspektů života RF také každodenní žitá výpověď o nich. Zajímá nás tedy nejenom „co, kde a jak“, ale také „kým, za jakým účelem, jakými prostředky a strategiemi“? Jinými slovy jde o konstrukci ne/oficiálních obrazů oblasti s jejich následnou dekonstrukcí. Předmětem zájmu je tedy nejenom to, co jednotliví aktéři vykazují, ale co v tomto duchu dále dělají (jak svá tvrzení a postoje naplňují) a jak takovou činnost interpretují.

Práce v terénu / Terénní expedice

Terénní expedice (více o expedičním přístupu k terénním cvičením na Frýdlantsku v Hynek, Šmída, Karvánková 2006) se zúčastnilo třicet posluchačů 2. ročníku oboru aplikovaná geografie, rozdělených do skupin po dvou až třech tak, aby pokryli osmnáct obcí zájmového území RF. V průběhu týdne od 21.–25. 6. 2010 přímo v terénu odkrývali nejenom jak území ve skutečnosti funguje, ale jaké možnosti k participaci obyvatel, kteří zde trvale žijí nebo mají druhé bydlení, na utváření podmínek směřujících k vytvoření dobré životní úrovně skýtá, popř. její míru a intenzitu.

Terénní expedici předcházela příprava ve výše zmiňovaných projektových kurzech (ZLG, PPR a PTP), v jejichž rámci byla navázána spolupráce se starosty, městskými a obecními úřady, katastrálními úřady, s Lesy ČR, CHKO JH, MASiF, místními obyvateli a dalšími aktéry, kteří se na dění v oblasti podílejí. Tato spolupráce, mající více než roční trvání, byla pro úspěch práce v terénu důležitým faktorem a zároveň je díky terénní expedici dále udržována a prohlubována v rámci dalších aktivit KGE. Před vlastní terénní prací účastníci expedice zpracovali řadu informací, především oficiálních dat z ČSÚ. Do terénu tedy vstupovali s tvrdými daty, která ověřovali z ne/oficiálních zdrojů na místě, a hledali mezi nimi souvislosti.

Díky vlastním přičiněním rozvíjeným kontaktům v zájmovém území, předem připraveným pracovním podkladům a Praktické rukověti pro terénní lokální studia (Hynek, Svozil, Toušek, Trávníček, Trojan, Vágai 2010) se mohli studenti intenzivně soustředit na vytyčené úkoly. Aby vše zvládli a stačili dění v území obsáhnout, vstupovali do něj z několika perspektiv (Vávra 2009), jimž přizpůsobili také vlastní dopravu. Nejdříve zkoumané území projeli automobilem, čímž si vytvořili vlastní celistvou představu, poté silniční a železniční

Obr. 2 – Příklady mapových výstupů z terénního praktika

Zdroj: Háek, Starý (2010), upravil T. Vágai

dopravu kombinovali s pěší chůzí a jízdou na kole, otevírající možnost bezprostředního intenzivnějšího kontaktu s krajinou a jejími obyvateli při možnosti poměrně svižně a efektivně pracovat v závislosti na vzdálenostech potřebných přesunů. Základním podkladem do terénu jim byly mapy Frýdlantska (ZM ČR 1:10 000, 03-12 a 03-14). Do těchto „pracovních“ map (= PM) postupně zaznamenávali skutečnosti, které zjistili v terénu.

Ve své práci hodnotili změny ve využití země v období od roku 1824 (Císařský otisk stabilního katastru 1824–1842), přes rok 1953 (letecké snímkování), až po současnost (ortofoto 2007). Na základě těchto podkladů zjišťovali, k jakým změnám a jakým způsobem k nim docházelo a co bylo jejich podnětem. Porovnání těchto proměn vyjádřili ve svém výstupu pomocí softwaru ESRI ArcMap 9.3 (= GIS), viz obr. 2. Zároveň také zakreslovali současný, reálný land-use zkoumaného území a porovnávali jej s jeho podobou v oficiálních rozvojových strategických dokumentech. Objevili tak místa, pro jejichž poznání bylo třeba debatovat přímo s místními aktéry.

Dílním úkolem bylo zjistit, jaké kulturní a přírodní hodnoty toto území má, a které konkrétně jsou cenné především pro místní obyvatele (viz Svazil 2009). Tyto hodnoty studenti podrobně zaznamenávali do svých poznámek a do PM. Do nich také zakreslovali např. funkční plochy, významné objekty v krajině (landmarks), sídelní, zemědělské a průmyslové brownfields a mnoho dalších, pro které si vytvořili svůj systém značek a legendu, která byla součástí výstupních map. Vše při práci lokalizovali pomocí GPS navigace (GPS map 60CSx) a následně bodově vykreslovali v mapě pomocí softwaru MapSource. Veškeré materiály a mapy, které při této terénní expedici vznikly, zůstávají v archivu a lze s nimi nadále pracovat. Tyto podklady poslouží nejenom pro další práci KGE na rozvoji koncepce projektové výuky, ale také např. pro aktualizaci rozvojové strategie MASiF, aktuálně probíhající ve spolupráci s našim pracovištěm a spolupráci s dalšími aktéry zainteresovanými v R.F.

Důležitým úkolem při terénní expedici je rozvoj a pokrok v geografickém myšlení studentů, sledovatelný ve vývoji zpracování témat terénní práce, v pokládání otázek příslušným aktérům rozšiřujícím a prohlubujícím porozumění zvolené problematice a kritická práce a interpretace se získanými informacemi. Jejich schopnost a umění sociální komunikace byla dalším nezbytným nástrojem k poodhalení hlubších vrstev žité skutečnosti RF a dostát kvalitních výsledků v rámci smíšené výzkumné strategie.

Příkladová studie – Rozložení a konflikty mocenských polí v obci Višňová

Příkladová studie vychází výsledků práce v obci Višňová (Hák, Starý 2010). V zájmovém území RF leží obec na západě, kde je vymezena státní hranicí s Polskem, stejně jako RF jako celek. Obec je členěna na pět katastrálních území a tvoří ji celkem devět osad – Víška, Minkovice, Višňová, Poustka, Předlánce, Filipovka, Saň, Loučná a Andělka. Na jihu sousedí s katastrálním územím Kunratice u Frýdlantu, na východě s Frýdlantem, Arnolticemi u Bulovky, Dolními Pertolticemi, Černousy a na severu s Boleslaví a Vsí.

Po zmapování a porovnání historického a aktuálního využití země se studenti pomocí intenzivního výzkumu snažili nahlédnout do mocenských polí, která jsou hybateli procesů formujících využití země v obci. Odhalovali, komu různé plochy a objekty patří, jakým způsobem jsou využívány, kdo z tohoto výnosu těží nejvíce, popřípadě jak by s těmito plochami a objekty mohlo být lépe nakládáno, aby nabízely více pracovních příležitostí pro obyvatele, kteří v tomto území žijí.

Na základě kontaktů získaných v rámci práce v předcházejícím akademickém roce a rozhovorů s vybranými aktéry studenti vysledovali několik typů mocenských polí (ekonomických, politických, donucovacích, symbolických) vycházejících z uspořádání moci z pohledu složkového přístupu (Thompson 2004), která pomáhají odhalit mocenské pozice a konflikty mezi zainteresovanými aktéry utvářejícími dnešní podobu sledovaného území. Mohli tak pomocí kombinace oficiálních dat a rozhovorů se zainteresovanými aktéry identifikovat (často skryté) vztahy a vazby, které se podílejí na utváření prostorovosti obce Višňová. Z těchto rozhovorů a průzkumu tak studenti identifikovali klíčový mocenský rozpor mezi ekonomickou složkou, zastoupenou firmou Grain s. r. o. (která je 2. největším zaměstnavatelem obce), politickou, kterou je v tomto případě obecní úřad, a symbolickou zastoupenou individualitou starostky obce a kulturnímě/přírodními hodnotami území reprezentovanými v tomto případě historickou lipovou alejí.

Díky dobré spolupráci studentů se starostkou obce M. Matuškovou, mající v obci a celém RF velmi silnou pozici a statut respektované autority, a s místními obyvateli studenti zjistili, že k zásadním střetům mocenských polí v obci Višňová dochází v oblasti vlastnictví a využívání půdy, resp. luk a pastvin, které dříve sloužily k intenzivní zemědělské činnosti, zatímco nyní jsou využívány pouze k pastevectví již zmíněnou firmou Grain s. r. o., které toto hospodaření vyhovuje z finančního hlediska. Ekonomická moc firmy Grain s. r. o. obec doslova válkuje těžkou mechanizací. Stroje ničí místní komunikace, které jsou po obou okrajích lemovány vysokými alejemi stromů a nejsou na těžkou tech-

niku uzpůsobeny. Velice problematické je také skupování nejnvýnosnější půdy spekulanty, zatímco místní zemědělci, kteří by ji rádi obhospodařovali, nemají šanci půdu získat. Koupená půda je pak nevyužívaná a ztrácí svou kvalitu.

Nejenom starostka obce, ale i místní obyvatelé (jejichž část je zaměstnanci zmíněného podniku) by jako možné (důležité) dílčí řešení nynější nezaměstnanosti, která dosahuje na 18 %, viděli v zaměření k moderní intenzivní zemědělské činnosti, které by mohlo přinést nejenom volná pracovní místa pro nezaměstnané, ale také vyšší produkci z těchto ploch, využívající nejenom vysokého půdního potenciálu, ale také místní pracovní síly a pozitivních příkladů z okolí, kde se v řadě míst takovéto zaměření osvědčilo a přináší dobré výsledky.

Závěr/diskuse

Hlavním cílem projektové výuky na KGE TUL je nalezení přístupů umožňujících využít potenciál regionálního geografického pracoviště v území, které je mu blízké a skýtá řadu příležitostí, jak uplatnit a zúročit práci jeho jednotlivých členů a studentů, kteří se prostřednictvím projektů učí, jak skloubit teoretické poznatky oboru s praktickými potřebami konkrétního území. Zároveň se otevírá možnost dlouhodobé spolupráce s aktéry, kteří se podílejí na formování podoby a života regionu, a umožňují výsledky naší práce sledovat z rozdílných perspektiv při vědomí rozdílné sociální konstrukce jednotlivých pohledů (situovanosti poznání a vědění) a nutnosti jeho reflexivity (Olšovský 2005).

Zvláště silným momentem je spolupráce s neziskovým sektorem a aktivními subjekty, jež do jisté míry svým přístupem k problémům, jimiž se zabývají, jsou blízcí východiskům multidisciplinárního participativního výzkumu, který je v projektové výuce v rámci smíšené výzkumné strategie uplatňován. Tím se naše práce vzdaluje pojetí regionálních rozvojových studií a strategií sloužících často především pro čerpání finančních prostředků.

Otázky, které se tak v obecné rovině otevírají, jsou: Jaké je místo a pozice regionálních geografických pracovišť v rámci české geografie? Jaké mohou být úkoly, kterými se tato pracoviště zabývají, a čím v jejich rámci mohou přispívat ke zvyšování prestiže oboru a personálnímu růstu svých členů a studentů? Jak se tyto aktivity mohou projevovat v území jejich působnosti?

Literatura:

- Analýzy stavu dopravy na území LK 2009. Krajský úřad Libereckého kraje 2009 [online], [cit. 2009-09-11]. Dostupné na <http://www.kraj-lbc.cz/public/doprava/analyzaLK09/ob-sah.html>.
- ANDERSON, B. (1983): Society: same and other. In: Holloway, L. S., Rice, P. S., Valentine, G. : Key Concepts in Geography. SAGE publications.
- BERGER, P. L., LUCKMANN, T (1999): Sociální konstrukce reality. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 214 s.
- BORODINOVÁ, K. (2002): Strategický plán rozvoje mikroregionu Frýdlantsko. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 81 s.
- CLOKE, P., COOK, I., CRANG, P., GOODWIN, M., PAINTER, J., PHILO, C. (2004): Practising Human Geography. SAGE Publications, London, 416 s.

- CLOKE, P., CRANG, P., GOODWIN, M., eds (2005): *Introducing Human Geographies*. Hodder Arnold, 653 s.
- HÁK, L., STARÝ, J. (2010): *Závěrečná zprava z Terénního praktika – Višňová*. KGE PF TU v Liberci, 28 s.
- HENDL, J. (2005): *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Portál, Praha, 407 s.
- HUBBARD, P., KITCHEN, R., BARTLEY, B., FULLER, D. (2002): *Thinking geographically. Space, theory and contemporary geography*. Continuum, London, New York, 275 s.
- HYNEK, A., SVOZIL, B., TRÁVNÍČEK, J., TROJAN, J., VÁGAI, T. (2010): *Neo-endogenní rozvoj na příkladu Deblínska – interpretativní přístup*. In: *Mladí vedci 2010, XI. vědecká konference doktorandů a mladých vědeckých pracovníků*. Nitra (v tisku).
- HYNEK, A., SVOZIL, B., TOUŠEK V., TRÁVNÍČEK, J., TROJAN, J., VÁGAI, T. (2010): *Terénní lokální studia – praktická rukověť*. Geografický ústav PŘF MU, Informační systém Ph.D studia, rukopis s. 1–7.
- HYNEK, A., ŠMÍDA, J., KARVÁNKOVÁ, P. (2006): *Geografická expedice Frýdlantsko*. In: Kraft, S., Mičková, K., Rypl, J., Švec, P., Vančura, M. (eds.): *Česká geografie v evropském prostoru. Sborník příspěvků z XXI. sjezdu ČGS. ČGS a Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích*, PedF, katedra geografie, České Budějovice, s. 1000–1009.
- HYNEK, A., VÁVRA, J. (2007): (Přinejmenším) čtyři prostorovosti krajiny. In: V. Herber (ed.): *Fyzická geografie – výzkum, vzdělávání, aplikace. Příspěvky z 24. výroční konference Fyzickogeografické sekce ČGS*, Brno, s. 7–15.
- KLAPKA, P. (2008): *Regiony a regionalizace*. In: Toušek, V., Kunc, J., Vystoupil, J. a kol.: *Ekonomická a sociální geografie. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň*, s. 371–394.
- NEJEZCHLEB, J. (2008): *Socioekonomická analýza města Frýdlant v Čechách*. Bakalářská práce. ESF MU, Brno, 67 s.
- OLŠOVSKÝ, J. (2005): *Slovník filosofických pojmů současnosti*. Academia, Praha, 261 s.
- Pracovní mikroregiony a subregiony v Libereckém kraji* [online]. ČSÚ 2005 [cit. 2009-09-13]. Dostupné na <http://notes2.czso.cz/xl/edicniplan.nsf/p/13-5124-04>.
- RAY, C. (2006): *Neo-endogenous rural development in the EU*. In: Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P., (2008): *Handbook of Rural studies*. SAGE publication, London, s. 278–292.
- SAID, E. W. (2003): *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*. Penguin Books, New Delhi, 396 s.
- SVOZIL, B. (2009): *Aplikace trvale udržitelného rozvoje na Deblínsku – participace veřejnosti*. Rigorózní doktorská práce. MU, Brno, 78 s.
- THRIFT, N. (2003): *Space: The fundamental staff of Human geography*. In: Holloway, L. S., Rice, P. S., Valentine, G.: *Key Concepts in Geography*. SAGE publications, s. 95–107.
- THOMPSON, J. B. (2004): *Média a modernita*. Karolinum, Praha, 219 s.
- VÁGAI, T. (2008a): *Frýdlantsko – periferie a marginalita?* In: *Študentská vědecká konference, Zborník príspevkov, 2. zväzok, Geografická, geologická, environmentálna, chemická a didaktická sekcia*, Bratislava, s. 111–114.
- VÁGAI, T. (2008b): *Subjektívni vnímaní perifernosti na príkladovom území regionu Frýdlantska*. In: Popková, K., Šmída, J. (eds.): *Geodny Liberec 2008, sborník příspěvků*, CD-ROM.
- VÁGAI, T. (2009): *Regionální rozvoj Frýdlantska – teze disertační práce*. Rigorózní doktorská práce. MU, Brno, 73 s.
- VÁVRA, J. (2009): *Místo (place) v regionální geografii a v geografickém vzdělávání*. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 52, s. 119–127.
- Základní mapa ČR 1:10 000, listy 03-12 a 03-14*. ČÚZAK, 2005.

Pracoviště autorů: Katedra geografie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické Technické univerzity v Liberci, Studentská 2, 461 17 Liberec; e-mail: tomas.vagai@tul.cz; pavlina.vodakova@tul.cz.

Citační vzor:

VÁGAI, T., VODÁKOVÁ, P. (2010): *Projektové kurzy na katedře geografie, FP TU v Liberci*. *Informace ČGS*, 29, č. 2, s. 25–33.